

ERKÖLCS ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

JUHÁSZ ERZSÉBET

Benny Levyvel folytatott utolsó beszélgetésében mondja Sartre (In: *Korunk*, Kolozsvár, 1980, 7—8; Jean-Paul Sartre: Reménység, éppen most... Szilágyi Júlia fordítása) a következőket: „A humanizmusban azt gyűlöltem, ahogyan az ember gyönyörködik önmagában. Az *Undorban* ezt volt hivatott kifejezni az Autodidakta. Ezt a fajta humanizmust mindig visszautasítottam, és most is visszautasítom. Talán túlzó véglegességgel.” Egyszer sem került el figyelmemet az *Undornak* az a részlete, amelyben az Autodidaktával elfogyasztott ebéd során Roquentin az émyegség fokozódó rosszérzésének tehetetlen dühében leszámol az Autodidakta naiv s épp ezért fellengzős, magabiztosnak látszó humanizmusával. „Van célja az életnek, kedves Roquentin úr, van célja... Az élet célja: az emberiség. (...) Nekem minden ember a barátom. Amikor reggel elindulok az irodába, elöttem, mögöttem, mindenütt munkába siető emberek. Látom őket; ha merszem volna hozzá, rájuk mosolyognék; azt gondolom magamban, hogy szocialista vagyok, hogy ők adják életem értelmét, minden erőfeszitésemnek ők a célja, s hogy erről egyelőre fogalmuk sincs. Valóságos ünnep ez számomra, Roquentin úr!” Roquentin végső, Kosztolányi *Édes Annájából* számunkra oly ismerős válasza minderre az, ami zaklatott kószálása során ötlük fel benne utólag, az emberek láttán: „Ha megragadnám valamelyikük kabáthajtókáját és azt mondanám: Segíts rajtam! — azt gondolná magában: »Mi az ördögöt akar ez a rák?« — és elmenekülne, még a kabátját is a kezemben hagyná.”

Az Autodidakta számomra mégis elsősorban a szánalmasság jelképévé vált. Olyan ember szimbólumává, akinek kreálnia kell valamit önmaga helyett. Az Autodidakta a megtestesült hamisítvány. Esmék, műveltség, tudásszomj, mindez csak mankó számára, hogy

megnyilvánulhasson. De mindez másodlagosnak tűnt benne, mert a szájalom és még inkább a viszolygás, amit *kivált az emberből*, az bizonyult egyetlen valóságos emberi tartalmának. Talán, mert a másik élményszerű leereagálása maradandóbb nyomot hagy bennünk.

„Mit jelenthet ma még a humanizmus? — veti fel a kérdést Sartre. — Ha az emberi lényeket — mondja — mint befejezett és lezárt totalitásokat fogjuk fel, a humanizmus a mi időnkben nem lehetséges. De ha viszont elfogadjuk, hogy az ember-alatti lényekben megtalálhatók az ember-elvek, vagyis bizonyos csírái az emberré levésnek, s ezek túlmutatnak az ember-alatti lényen, akkor a mából adódó elvek szerint átgondolni ember és ember viszonyát, humanizmust jelent. Lényegileg a Másikhoz, a Többiekhez való viszony erkölcséről van szó.”

Az Autodidaktáról elmélkedve, kis híján a tollam alá csúszott az imént, hogy leírom: abban mesterkedik, még ha naivul, tele jószándékkal is, de mégiscsak *mesterkedik*, hogy a tulajdon létezése látszatát keltse. A létezés látszata! Noha filozófiai szempontból helytálló és pontos lehet, akkor is elképesztően lejáratos, semmitmondó ez a kifejezés. Mert végül is képtelenség a létezésről adekvátan gondolkodni úgy, hogy az ne kötődne, a megfogalmazás szintjén is kimutathatóan, lemérhetően, egy adott létezés milyenségéhez. Lássam be végre, hogy senki se keltheti tulajdon létezése látszatát, ha egyszer itt és most a világon van. Az Autodidaktára pedig épp ez jellemző, csak nem ebben a megfogalmazásban. Mi tehát az a látszatszerű az Autodidaktában? Elsősorban a tulajdon viszonyulása önmagához. Az Autodidakta, ahelyett, hogy percről percre, de ne túlozzunk!, mondjuk úgy, jobb pillanataiban nyitottan „létesítené”, csak kreálja (kitalálja) önmagát. Lezárt totalitásként akar létezni. S itt nagyon fontos mozzanat, hogy ez nem elszánás kérdése, hanem a körülményeken múlik, azon, hogy milyen kapcsolat alakul ki másokkal. Az Autodidaktának nincsenek meg a feltételei arra, hogy nyitottan, az emberré levés csíráit magában hordozva produkálja önmagát.

„Kutatásaim kezdetén — mondja Sartre —, akárcsak a legtöbb moralista, a kölcsönösség (. . .) nélküli tudatban kerestem az erkölcsöt, de most már úgy vélem, hogy mindez, ami egy adott pillanatban a tudat számára történik, szükségszerűen a másik jelenlé-

téhez, vagy pillanatnyi távollétében a másik létéhez kapcsolódik, gyakran belőle ered. Ezt a valóságot, ezt az Ént, amely önmagát, mint a Másikért való, a másikkal kapcsolatban levő tudatot fogja fel, nevezem erkölcsi tudatnak.”

Az Autodidaktában levő látszatszerű abból ered, hogy igazából nem kommunikálható lény. Mesterségesen rövidre zárul benne az emberré levés ma még ugyancsak lezárhatatlan folyamata, és mint mondtam, zárt totalitásként kreálja, azaz csak kitalálja önmagát. S most már, ebben a vonatkozásban mellékessé válik, hogy a humánus értelmiségi karikatúrájának állóképévé merevül, a hangsúly a merevségen van. De mindez, mint említettem is, nem elszánás dolga. Az Autodidakta nem választott, nem döntött önmaga ügyében, hanem körülményeinek és egyéni tulajdonságainak bonyolult összjátéka révén döntődött el benne a lemerevedés. Közte és Roquentin között egyetlen pillanatra sem jöhet létre párbeszéd, tényleges kommunikáció, amelyben közvetíteni tudnák egymásnak a saját eleven tartalmaikat. A szánalom és az émelegés, amit Roquentin táplál irányában, nem visszajelzések, csak lerealizálási lényének.

Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy az emberré levés stádiumának elérése közvetlen összefüggést mutat a lényegi kommunikáció megteremtődésével. Az ember erkölcsi tudatának ideális megnyilvánulása a párbeszéd lehetne. A párbeszéd jelzések és visszajelzések, sajátosan új tartalommal szerveződő együttese. A bennem és a másikban levő bizonyos tartalmaknak a hasonlóság, illetőleg a markáns vagy csak árnyalatnyi különbözőség alapján történő egyeztetése. E tartalmaink aktivizálása, megelevenítése, esetleg lejátszása. Ha az erkölcsi tudat lényegi megnyilvánulása a kommunikáció, a párbeszéd a másikkal, akkor az is feltehető, hogy tudatunknak ez a dimenziója sokkal aktívabb és intenzívebb, mint ahogy az eddigiek alapján feltételezzük.

„Nem vagyunk teljes emberek — mondja Sartre. — Olyan lények vagyunk, akik küzdelem árán igyekszünk eljutni az emberi viszonyokhoz és az ember meghatározásához. A csata teljében vagyunk éppen, de annyi bizonyos, hogy a csata hosszú évekig eltart még. Azért folyik, hogy ember módra éljünk együtt, és meghatározzuk az embert.” Ha párbeszédben az erkölcsi tudat lényege szerinti megnyilvánulását értjük, akkor a mi műfajunk legfeljebb a monológus lehet. Mert ha nem is egész lényünket meghatározóan,

mint az Autodidakta esetében, de megnyilvánulásaink túlnyomó többségében, így vagy úgy, a lemerevedés jellemez bennünket.

A párbeszéd a mi időnkben még, alighanem, csak „hőemelkedés”.